

1970'er-feminismen mellem forandring og friktion

Et situeret tilbageblik på en radikal tids figurationer

Feminismen i 1970'erne ændrede mit liv totalt. I efteråret 1972 startede jeg på et af de første kurser i det, der kom til at hedde kvindeforskning og senere kønsforskning – et kursus i kvindernes historie. Underviserne var medstuderende, der også var aktivister i Rødstrømpebevægelsen. Da jeg havde lært dem at kende på kurset, blev jeg hurtigt også selv involveret i bevægelsen, som dengang holdt til i et besat kvindehus i gaden Åbenrå i Københavns centrum. Jeg var med til at danne Alexandra-gruppen og senere Gruppe 27 – to grupper i Rødstrømpebevægelsen, som eksplicit definerede deres kvindepolitiske arbejde som baseret på socialistisk feminisme og i særlig grad målrettet mod forbedring af arbejderkvinders vilkår. Et par år senere gik jeg også ind i den nystartede Lesbisk Bevægelse. Jeg tilbragte nogle uger i kvindeølejren på Femø. Jeg deltog i Nordisk Sommeruniversitets kvindekreds med den marxistisk-feministisk klingende titel "Kvindeundertrykkelsens specifikke karakter under kapitalismen". Alt dette var styret af mit feministiske engagement, der blev mere og mere altopslugende, som tiden gik. Jeg slog op med den mandlige partner, jeg havde boet sammen med i flere år, og flyttede for mig selv. Jeg blev voldtaget i en cykelkælder af en ung fyr, som passede mig op, da jeg var på vej ned for at stille min cykel fra mig. Det gjorde mig rasende, at han vips fik bundet mine hænder sammen på ryggen af mig med mit halstørklæde og lagt mig ned. Hvorfor helvede var jeg ikke stærk og kamptrænet nok til at forhindre det og slippe væk? Jeg begyndte at gå til feministisk selvforsvar, så jeg var parat til at forsvare mig, hvis lignende situationer skulle opstå i fremtiden. Jeg mødte mit livs elskede, en 12 år ældre kvinde – og flyttede sammen med hende og hendes to børn på 5 og 9 år i det hus, som jeg stadig efter næsten 50 år bor i – nu alene. Min elskede døde af kræft for 10 år siden. Vi skrev bøger og artikler sammen om feminisme og socialisme, og vi førte vores feministiske engagement ind på vores arbejdsplads, universitetet. Vi var med til at opbygge kønsforskningen i Danmark og Europa. Liv og politik flød sammen, omend vores lesbiske butch-femme forhold også genererede lesbefobe reaktioner fra vores omgivelser – på universitetet såvel som i vores politiske arbejde.

Når jeg nu i anledning af dette særnummer omkring 50 år senere kigger tilbage på 1970'erne, er jeg ikke i tvivl om, at feminismen dengang kom til live som en radikalt samfunds- og kulturforandrende kraft, der gjorde mig og mange andre kvinder i Danmark, Europa og verden i stand til at gøre oprør mod indgroede patriarkalske samfundsstrukturer. Jeg udtrykte det dengang som, at feminismen “ændrede mit liv 180 grader”. Alt forandrede sig: mit politiske engagement, min holdning til at studere på universitetet, min oplevelse af verden, af mig selv, af min krop, af min seksualitet. Der har været skrevet og forsket en del om den radikale forandringskraft, som feminismen udgjorde. Samtidig har feminismen i 1970'erne været udsældt og udskammet – den var for meget, for rabiatt, for hvid, for mellemlagsdomineret, for vestlig, for mandehadsk, for kvindeidoliserende. Disse års fornyede interesse for 1970'er-feminismen peger dog på, at der stadig er inspiration at hente, men understreger måske også, at der er behov for en gentænkning både af, hvad det var, som oplevedes som så radikalt forandrende, og af de politiske friktioner, der opstod i kølvandet på de feministiske bevægelser. Feminismen virkede ikke gennem en stor makropolitisk omvæltning. Aborten blev fri i Danmark i 1973, og der kom en lov om ligeløn samme år. Men patriarkatet blev ikke fra den ene dag til den anden erstattet med en helt anden samfundsstruktur. Så hvad var det, der skete?

Målet med denne artikel er at etablere en personligt situeret, retrospektiv refleksion over 1970'er-feminismen – dens forandringskraft og de friktioner, der opstod blandt de aktivister, den engagerede. Til formålet vil jeg – ud over mine egne erindringer – bruge nogle nyligt udkomne værker, der analyserer tiden på basis af selvoplevede, retrospektivt fortolkede beskrivelser af både forandring og friktion. Det drejer sig for det første om den feministiske historiker Pernille Ipsens personligt-historiske analyse af 1970'er-feminismen i *Et åbent øjeblik: Da mine mødre gjorde noget nyt* (2020). Bogen tager udgangspunkt i oplevelsen af at være datter af det første kvindekollektiv, som blev dannet i den danske Rødstrømpebevægelses regi i 1970'ernes begyndelse. Dens analyse bygger på Ipsens barndomserindringer blandet med interviews og samtaler med de syv mødre. For det andet vil jeg sætte fokus på rødstrømpe og lesbisk feministisk aktivist Vibeke Vasbos erindringsbog *Denne gang går vi hele vejen. Kvindepolitiske erindringer* (2022). I bogen analyserer Vasbo 1970'er-feminismen gennem et tilbageblik på egne oplevelser, herunder det at hun var en af Ipsens syv mødre. I et vist omfang vil jeg også trække på den feministiske antropolog Karin Cohr Lützens bog *Hvad hjertet begærer* (2024), der sætter fokus på lesbisk historie og lesbisk og queer feminisme gennem 200 år med udgangspunkt i Lützens eget engagement i Lesbisk Bevægelse i København i 1970'erne og hendes historiske studier ved lesbiske arkiver i USA i 1980'erne. Lützens bog udkom oprindeligt i 1986, men er genudgivet i 2024 i en nybearbejdet og opdateret version, der også indeholder personligt reflekterende tilbageblik.

I artiklen vil jeg etablere en konversation mellem de figurationer, som titlerne på Ipsens og Vasbos bøger henviser til, nemlig et “åbent øjeblik” (Ipsen) og “at gå hele vejen” (Vasbo). Samtidig vil jeg bringe mine læsninger af bøgernes tematiseringer af radikale, affektive og onto-epistemologiske opbrud fra faste, binært fikserede forestillinger om køn i dialog med retrospektive refleksioner baseret på mine egne erindringer om socialistiske og feministiske bevægelser i 1970'erne.

Figurationer

Jeg bruger begrebet figuration i forlængelse af den feministiske filosof Rosi Braidotti, der med inspiration fra den franske filosof Gilles Deleuzes immanensfilosofi definerer figurationer som politiske fiktioner (1994, 2002); dvs. fiktioner, som bliver til i subjektivt og kropsligt-affektive processer, hvor kritik af det her-og-nu bestående kombineres med skabelsen af noget andet og bedre, ikke som et blueprint for en bestemt samfundsutopi, men som en åben vision. Som understreget af den feministiske filosof Kathrin Thiele (2021), der beskriver skabelsen af politiske figurationer som en feministisk metodologi, så er der tale om en “speculative, relational technique”, der er forbundet med igangsættelse af en mangfoldig, kritisk-affirmativ politisk motiveret kundskabssøgen. Thiele argumenterer for, at metodologien er spekulativ, i og med at den ikke forbliver inden for en mimetisk repræsentation af det her-og-nu bestående samfund, og relationel, fordi den overordnede søgen retter sig mod en “complex relationality as a primary condition(ing) for planetary existence” (Thiele, 229). Både Braidotti og Thiele understreger, at figurationsskaben rummer en fortsat feedback mellem kritik af det bestående og udvikling af visioner om noget andet og bedre. Jeg bruger figurationsbegrebet som teoretisk-metodologisk ramme for min analyse, fordi der er resonans mellem det og den måde, som både Ipsen og Vasbo beskriver 1970'er-feminismen på – som en bevægelse, der i både teori og praksis på én gang kritisk fokuserer på forandring af det bestående, og som samtidig affirmativt er indstillet på at søge efter det, som den feministiske teoretiker Donna Haraway poetisk har talt om som et “elsewhere/otherwise” (1992).

Normbruddets åbnende øjeblikke

Den første figuration, jeg vil se på, er det åbne øjeblik, som Ipsen påkalder sig med sin titel. Ved at kalde bogen om sine syv mødre, som alle spillede en central rolle i etableringen af Rødstrømpebevægelsen i København i de tidlige 1970'ere, *Et åbent øjeblik: Da mine mødre gjorde noget nyt* tegner Ipsen et portræt af 1970'er-feminismen i Danmark, som rammende karakteriserer den mange-dimensionerede sociale forandringskraft, der var bærende for bevægelsen. Ipsens rummelige karakteristik, der lægger vægt på både, hvad der forenede, og hvad der skilte hendes syv mødre, matcher det, som den nordamerikanske historiker Anne (Finn) Enke har analyseret som datidens feministiske bevægelses bredde og diversitet. Bevægelsen var “widespread”, understreger Enke (s. 4), og sigter dermed til, at det, der samlede på tværs af mange intersektionelle skel (klasse, racialisering, seksualitet etc.), var en radikalt normbrydende insisteren på, at der ikke er én uniform måde at gøre oprør mod samfundets kønsnormer på. Det var en “lad de 1000 blomster blomstre”-tid. Rosi Braidotti satte denne diversitet på spidsen med sin provokerende formulering: “Sisters, the only thing we share is our differences” (1994). I modsætning til de ofte rejste anklager for ensretning, som højrekritikere har mødt feminismen med, var det feministiske oprør, som eksploderede i begyndelsen af 1970'erne og bredte sig lederløst ud over den vestlige verden, Danmark inklusive, båret af en vild lyst til at bryde med alle begrænsende patriarkalske normer for kvindelighed og ændre på de materielle forhold, som stiplede bestemte slags undertrykte liv – liv, som

mange Rødstrømper dengang så materialiseret i vores mødres komplet uligestillede livsomstændigheder, som vi for alt i verden ikke ønskede at leve under.

Hvad Ipsen beskriver med udgangspunkt i portrætter af hver af sine meget forskellige syv mødre og det politiske momentum, som opstod, når deres og andre Rødstrømpers muntert respektløse politiske kreativitet konvergerede i fælles aktioner, er den kollektive kraft, der er forbundet med frisættelsen af social fantasi og gensidig støtte til at handle på tværs af alskens normer om kvindelighed og patriarkalsk underordning. Ved at fremhæve åbenhed og det at gøre noget nyt i øjeblikket, dvs. spontant, uden at prøve programmatisk at fiksere, hvad det nye kunne/burde være gennem bestemte definitioner, blueprints og langsigtede revolutionære mål, får Ipsen meget præcist formuleret opbruddet, det spontane normbrud, som noget bærende i tidens feministiske bevægelser.

En af de første bøger om kvindelighed og feminisme, som jeg udgav sammen med min partner i 1980, gav vi af samme grund simpelthen titlen *Bryd! Om kvindelighed og feminisme* (Bryld og Lykke). Når jeg tænker tilbage på, hvad det var, som feminismen dengang betød for mig, hvad den åbnede for, så oplever jeg en stærk genklang mellem det, min partner og jeg ville sige med vores titel, og det, som Ipsen signalerer med sin. Det var både individuelle og kollektive, små og store normbrud, som bevægelsen skabte rum for, og som var basis for dens frisættende potentialer – ikke et bestemt kvindepolitisk program.

Normbruddene var bærende. Hvad bevægelsen gjorde kollektivt, var at bekræfte alle deltagere i at gøre dem – sammen som bevægelse, i mindre grupper og i vores individuelle liv. Ophobningen af normbrud og den fortsatte kollektive diskussion af dem satte den sociale fantasi fri til at skabe noget nyt og hidtil uset. Gennem interviews med de syv mødre og nogle kollektive samtaler med dem giver Ipsen et unikt indblik i frisættelsesprocessens udfoldelse, som den retrospektivt huskes både af hendes centralt involverede mødre og hende selv, som oplevede den fra barnets perspektiv.

Lad mig illustrere med et par eksempler: Det var et normbrud at iværksætte den første ikoniske rødstrømpe demonstration på Strøget i København i 1971, hvor bh'er og parykker symbolsk blev smidt i skraldespanden. Det var et normbrud at besætte Københavns Universitets Musikhistoriske Museums bygninger i gaden Åbenrå og derefter indrette et kvindehus dér. Det var et normbrud for Ipsens mødre at tilvælge et liv sammen med andre kvinder i form af det kvindekollektiv, som de skabte på Rentemestervej i Københavns nordvestkvarter efter først at have dyrket det feministiske kollektivliv i det besatte kvindehus. Kollektivet var et normbrud både i forhold til tidens traditionelle mainstream heteroseksuelt-patriarkalske familieliv og til at leve i en lesbisk subkultur i et lesbofobt patriarkalsk samfund, som nogle af mødrene tidligere havde gjort. Det var også et normbrud at beslutte sig for kollektivt at tage ansvaret for omsorgen for Pernille på sig. For Pernilles biologiske mor, Sanne Ipsen, var det også et afgørende normbrud at beslutte sig for at føde Pernille og leve med hende i et kvindekollektiv med seks med-mødre i stedet for at få en abort, som hun først havde været indstillet på. Det var et normbrud ikke at tage Kulturministeriets første nej til at bevilge en ansøgning om at lave en kvindeølejr for et nej, men i stedet blive ved med at opsøge Kulturministeren, indtil ministeriet

til sidst opgav den holdning, at kvinder "alene" ikke kunne lave en ølejr. Så lejren på Femø blev en realitet, der materialiserede sig som et gigantisk normbrydende eksperiment. Måske det mest vidtrækkende af alle de eksperimenter, som Rødstrømpebevægelsen iværksatte. Som institution har lejren i de over 50 år, der er gået siden den første Femølejr i 1971, fungeret som et åbent mødested for kvinder og deres børn om sommeren. Femø blev et sted, hvor kvinder på kryds og tværs af masser af intersektionelle og individuelle forskelle kunne mødes og bekræfte hinanden i, at et kollektivt og individuelt liv i normbruddets tegn var sjovt, fantastisk, berigende, uundværligt, når begæret efter det først var vakt.

Centralt i Ipsens analyse af interviews og samtaler med de syv mødre står en mangfoldighed af store og små normbrud. For mig selv var det mest afgørende normbrud nok, at jeg accepterede de forelskelser i kvinder, som jeg havde haft, siden jeg var barn, og realiserede min tiltrækning af kvinder i lesbiske forhold. Da jeg mødte mit livs elskede, tøvede jeg ikke længe, før jeg spurgte hende, om jeg måtte flytte ind hos hende, være med-mor for hendes børn og blive der resten af livet. Det næstvigtigste normbrud var, at jeg dedikerede mit arbejdsliv til at være med til at skabe en platform for feministisk forskning og undervisning i academia. Det var et arbejde, som gjorde mig til professionel feministisk normbryder, og ledte til, at jeg sammen med andre feministiske forsker-aktivister i verden grundlæggende har udfordret forskning og videnskab i både epistemologisk, ontologisk og videnskabsetisk henseende (Lykke 2008; Adrian, m. fl.) – ikke mindst med kravet om, at vidensproduktion skal forstås som situeret i intersektionelt definerede og kropsliggjorte forskersubjekter snarere end at udøves fra en påstået neutral, kropsløs og udenforstående position (Lykke 2008).

Begæret efter at gå hele vejen – og barriererne

Fra Ipsens bog og dens beskrivelser af 1970'er-feminismens åbninger og normbrud vil jeg nu vende mig mod Vasbo og den figuration, som hun kalder på med sin titel *Denne gang går vi hele vejen*. Titlen er taget fra *Rødstrømpe-manifestet*, der oprindeligt er skrevet af den US-amerikanske gruppe the New York Redstockings (New York Redstockings; Syberg m.fl., 256-258), som den danske Rødstrømpebevægelse tog sit navn fra. Navnet refererer til førstebølge-feminismens Blåstrømper. Men det skriver sig med farven rød også ind i den socialistisk farvede anti-autoritære tradition, som den danske 1970'er-feminisme forstod sig selv som en del af. 1970'er-feminismen markerede sig med sit udtalt socialistiske engagement som anderledes end førstebølge-feminismen, sådan som den var kulmineret i kampen for kvinders stemmeret i begyndelsen af det 20. århundrede. 1970'ernes feministiske bevægelser så sig selv som socialistiske og venstreorienterede, og der var overlap mellem feministisk og generel venstrefløjsaktivisme, og en del af bevægelsens aktivister, deriblandt Vasbo selv, var udgået fra den radikale socialistisk-marxistiske studenterbevægelse, som havde udviklet sig i mange vesteuropæiske lande, deriblandt Danmark, i kølvandet på de store studenterprotester i Paris i maj 1968 og de samtidige protestbevægelser på nordamerikanske universiteter mod USA's imperialistiske krig i Vietnam. De kvinder, der startede Rødstrømpebevægelsen i Danmark, betragtede klassekampen

mod kapitalistisk udbytning og den anti-imperialistiske kamp som et anliggende, de havde tilfælles med studenterbevægelsen. Politisk manifesterede det sig blandt andet i Rødstrømpebevægelsens vedtagelse af parolen “Ingen kvindekamp uden klassekamp, ingen klassekamp uden kvindekamp”.

Vasbos figuration, “At gå hele vejen”, kan på baggrund af rødstrømpernes erklærede socialistisk-feministiske engagement forstås som en reference til den bredere anti-kapitalistiske bevægelse, som kvindekampen betragtedes som en del af. Men i bogens kontekst kommer titlen også til at stå som en reference til det, som Vasbo tydeligvis ser tilbage på som et ufærdigt feministisk projekt.

Vasbos bog er, ligesom Ipsens, en åben, personlig og politisk analyse af 1970'erne. Men de to bøger er også meget forskellige, selv om de på mange måder beskriver de samme politiske begivenheder (besættelsen af kvindehuse i København, først i gaden Åbenrå og senere i Prinsessegade på Christianshavn; etableringen af den første Femølejr; udspaltningen af socialistiske kvindegupper i Rødstrømpebevægelsen; kampen med den traditionelle, patriarkalsk-sindede venstrefløj, der ikke så Rødstrømpebevægelsen som en ligeberettiget alliancepartner, men prøvede at reducere den til en underordnet massebevægelse; etableringen af en selvstændig Lesbisk Bevægelse; tilblivelsen af det første kvindekollektiv og dets opløsning etc.). Begge bøger sætter fokus på det nye: de uhørte normbrud, de åbnende øjeblikke og de kreative opbrud fra traditionelt definerede kvindeliv og patriarkalsk undertrykkelse. Begge bøger beskriver også de lukkende øjeblikke, hvor virkeligheden satte barrierer op for visionernes materialisering.

Men accentueringerne er samtidig forskellige i de to bøger, når det kommer til beskrivelsen af barriererne, det, der gjorde projekterne “ufærdige”. Ipsens bog er beskrivelsen af et kollektiv, hendes syv meget forskellige mødre. Gennem denne beskrivelse får vi som læsere et nuanceret indblik i noget af det, der “lukkede” – de stærke, kropsligt forankrede politiske friktioner mellem forskellige positioneringer, som skabte barrierer og spaltninger. Spaltninger mellem feminister, som identificerede sig med kvindehusprojekterne og Femølejren, og feminister, som identificerede sig med de partiforberejede venstrefløjsgrupper, og den marxistiske studenterbevægelse, som anklagede kvindehus- og Femø-feministerne for at være “borgerlige”. Spaltninger også mellem lesbiske feminister, som ønskede en selvstændig lesbisk bevægelse, hvor de kunne eksperimentere med nye “kvindeidentificerede” livsformer (Radicalesbians 1970), og feminister, som ville gøre Rødstrømpebevægelsen til en massebevægelse, og som derfor mente, at de lesbiske burde holde en lav profil for ikke at skræmme såkaldt “almindelige” kvinder væk. Spaltningerne, der gav sig udtryk i konflikter, som udspillede sig passioneret omkring akserne “socialisme/feminisme” og “heteroseksuel/lesbisk”, blev skarpe og uforsonlige. Det, som skilte, overdimensioneredes i en sådan grad, at det fælles fortonede sig. Ipsens kollektive portræt, hvor hun bevidst ikke ønsker at vælge side, men derimod kærligt at fremstille alle sine mødres forskellige positioneringer og bevæggrunde, får de dybt korpoaffektivt investerede friktioner og inkommensurabiliteten mellem de forskellige positioneringer til at stå frem som forklaring på, hvorfor og hvordan de åbnende øjeblikke sommetider ledte mod nye kreative åbninger, men til andre tider mod totale lukninger.

I *Denne gang går vi hele vejen* kommer vi som læsere til gengæld i dybden med Vasbos perspektiv både på de svimlende øjeblikke af åbnende kreativitet og på den dybe sorg, når visionerne måtte henstå som ufærdige og urealiserbare. At gå hele vejen fremstår som en figuration, der meget konkret rummer begge yderpoler – den affirmative politiske fiktion (Braidotti 2002, 7), drømmen om et “elsewhere/otherwise” (Haraway) og en frustreret kritik af det her-og-nu, som umuliggør drømmens materialisering.

Et af eksemplerne på den affirmative side af spektret er Vasbos henførte beskrivelse af den første Femølejr i 1971 (s. 196-209) og dens radikalt forandrende kraft. Vasbo beskriver, hvordan kvinderne på lejren får ny selvtillid og begynder at se sig selv og andre kvinder som interessante og betydningsfulde: “Kvinder var mennesker. Det så vi først nu! Følelsesmæssigt gik det dybt, dybt ned. Det ændrede min oplevelse af kvinder. Fra den tid så jeg kvinder” (s. 198). På Femø vokser kvinderne kropsligt og seksuelt og symboliserer deres nye identitet både ved at gå nøgne og ved at batikfarve det medbragte tøj i nye strålende farver (s. 198). Vasbo skriver også om, hvordan Femølejr-deltagernes drømme ændrer sig og bliver “lette og lyse” (s. 201). Om sine egne drømme skriver hun tilsvarende: “Jeg var sammen med mange kvinder. Vi gik rundt mellem hinanden, og jeg smilede lykkeligt. Alting var let og lykkeligt som fjerbolde” (s. 212). Hun taler også poetisk om den magiske stemning, som lå over Femølejren: “om natten, hvis man gik ud, kunne man se, hvordan sjælen hang over lejren” (s. 200). Også andre begivenheder skrives frem som katalysatorer for længslen efter “at gå hele vejen” – det, Vasbo kalder “en kollektiv opdagelsesrejse” (s. 198), som ikke leder noget forudbestemt sted hen, men som udspringer spontant af den helt anderledes verden, som opgøret med de gamle normer for kvindelighed og kvindeliv og de åbnende øjeblikke igen og igen skaber. Det gælder den første euforiske tid efter besættelsen af Kvindehuset i Åbenrå (s. 217-240), hvor lydhørheden over for kollektivets og hinandens behov var stor. Også Ipsens fødsel som barn af et kollektiv på syv mødre, der alle følte sig ansvarlige og forpligtede (s. 313-317), er skrevet frem som et euforisk skridt mod at gå hele vejen. Det samme gælder den meget vellykkede rødstrømpeaktion med at bygge en barnevognssliste på Nørreport Station i København i protest mod stationens indretning uden nogen hensyntagen til folk med barnevogne (dengang altid kvinder) – en aktion, der fik meget stor folkelig sympati og opbakning (s. 317-322).

Vasbo lader beskrivelserne af de kollektive euforier, som hun har været en del af, og beretninger om sine følelser af raseri, ensomhed og svigt veksle gennem hele bogen. De negative beretninger drejer sig om tætte venner og medkæmpere, som fravælger søsterskabet i det besatte kvindehus til fordel for studenterbevægelsen, studier og den mandsdominerede venstrefløj. Det skaber efter Vasbos opfattelse en falsk modsætning mellem “socialistisk” og “feministisk” kvindekamp, og Vasbo føler sig dobbelt-svigtet – som ven og som medskaber af visionen om “at gå hele vejen”.

En anden central frustration, som beskrives, er splittelsen mellem Rødstrømpebevægelsen og Lesbisk Bevægelse, som bliver til en dyb konflikt omkring brugen af det nybesatte kvindehus i Prinsessegade på Christianshavn og fører til en de facto opløsning af det første kvindekollektiv, som var blevet til i Kvindehuset i Åbenrå, og som derefter materialiserede sig i villaen på Rentemestervej. Det var det kollektiv,

som havde forpligtet sig på det fælles moderskab for Pernille, og som, uden at det siges direkte, i Vasbos fantasi synes at have skullet danne rammen om et langt fælles kvindepolitisk engageret liv. Endnu engang føler Vasbo sig svigtet, denne gang tredobbelt – som kollektivist, ven og medskaber af de kollektive visioner. Splittelserne skaber sår, der ikke kan heles – sår, som efter Vasbos opfattelse beror på konstruktionen af endnu en falsk modsætning mellem heteroseksuelle og lesbiske feminister, som kommer til at blokere for realiseringen af drømmen om “at gå hele vejen”.

Når jeg læser både Ipsens og Vasbos beskrivelser af det, der indimellem fik de åbnende øjeblikke til at lukke sig igen, og sammenholder med mine egne oplevelser dengang, så er jeg enig med begge i, at det er for simpelt, når de konflikter, som opstod, formuleredes som modsætninger mellem “socialister” og “feminister” og mellem “heteroseksuelle” og “lesbiske”. Men at der var intensivt korpoaffektivt investerede onto-epistemologier på spil, som måtte give friktioner, er klart. Jeg vil i anden del af artiklen give nogle retrospektivt reflekterede bud på, hvad disse friktioner bestod i.

Postsocialistisk-feministiske refleksioner

I forhold til “socialisme/feminisme”-diskussionen ser jeg det som centralt, at de toneangivende grupper på datidens radikale venstrefløj var styret af marxistiske analyser af, at klassekampens succes beroede på den såkaldte arbejderavantgarde, der i høj grad bestod af fortrinsvist mandlige, hvide arbejdere i den daværende vestlige kapitalismes kerneindustrier (metal, transport etc.). Som jeg har diskuteret det mere udførligt andetsteds (Lykke 2018; 2020), var de socialistisk-feministiske kvindegrupper i Rødstrømpebevægelsen opmærksomme på, at denne politiske model gjorde det svært at skabe grobund for et opgør med machonormer på venstrefløjen, som næredes af en forbrødring mellem radikale elementer i de mandligt dominerede fagforeninger og de ligeledes mandsdominerede radikale socialistiske grupper. Feminisme, for slet ikke at tale om lesbianisme, var klart en helt uacceptabel killjoy (Ahmed) i disse sammenhænge. De socialistisk-feministiske rødstrømpegruppers strategi var at satse på koalitioner med arbejderkvinde-fagforeninger og radikale kvindelige arbejdere (f.eks. plattemalerne på Den Kongelige Porcelænsfabrik og kvindelige arbejdere på bryggerierne og i tekstilindustrien). Disse alliancer var imidlertid for svage til at ændre grundlæggende magtbalancer i fagbevægelsen og i den radikale venstrefløjs partigrupperinger. Dels tilhørte de kvindelige arbejdere og deres faglige organisationer ikke det, der i datidens dogmatiske marxisme/socialisme blev forstået som arbejderavantgarden. Dels var arbejderkvinders arbejdsmarked under omkalfatring, idet typiske kvindefag (f.eks. tekstilindustrien) i 1970’erne blev rykket til Asien af kapitalejerne, fordi arbejdskraften dér var meget billigere. Det affødte en markant glidning i kvinders beskæftigelse i Danmark fra produktionsjob til omsorgsjob, og de sidstnævnte talte slet ikke i den marxistisk-socialistiske analyse af, hvem der kunne repræsentere revolutionens subjekt.

Det projekt, som de socialistiske kvindegrupper i Rødstrømpebevægelsen satte op for sig selv og prøvede at få resten af bevægelsen til at byde ind på, var derfor i

princippet dømt til at forblive ufærdigt. Det er i den forbindelse interessant at sammenligne med det, der skete i lande som for eksempel Tyskland og Italien, hvor andelen af kvinder, der kun arbejdede som husmødre forblev meget større end i de nordiske lande. I stedet for at prøve at satse udelukkende på alliancer med kvinder, som arbejdede i produktionen, åbnede socialistisk-feministiske grupperinger i Tyskland og Italien debatter om kvinders reproduktive og omsorgsorienterede arbejde som en væsentlig, men usynlig samfundskraft (Mies; Federici). Der er resonanser her i forhold til det, som den feministiske aktivist Emma Holten prøver at gøre i dagens Danmark.

Vasbo er også inde på reproduktions- og omsorgsarbejdets politiske betydning i sine refleksioner om feministisk teori (s. 284, 330-332). Men i Danmark stødte tanken om en sådan strategi i 1970'erne på stor modstand blandt alle de unge feminister som mig selv, der absolut ikke ville være undertrykte på den måde, vores mødre havde været det, hvad enten de var fuldtids-husmødre eller hårdt dobbelt-arbejdende med ansvar for alt omsorgsarbejdet i hjemmet ved siden af deres lønnede arbejde. I praksis gik Vasbo selv heller ikke "hele vejen" på dette punkt. Hun tog ganske vist en uddannelse som sygehjælper, men forlod hurtigt faget, fordi løn og arbejdsforhold var alt for ringe, og prøvede i stedet kræfter med at blive kvindelig kranfører (s. 356-358). En kvindepolitisk platform med udgangspunkt i omsorgsarbejde og reproduktion var ikke mulig i 1970'ernes Danmark.

Når jeg ser tilbage, så er det denne komplekse blanding af korpoaffektive investeringer og makroøkonomiske omkalfatringer, som skabte friktioner og blokerede for udviklingen af en effektiv socialistisk-feministisk strategi; friktioner udsprang ikke af, at der som sådan var en modsætning mellem socialisme og feminisme. Den mandsdominerede venstrefløj var for korpoaffektivt investeret i den langt hen imaginære forestilling om at danne et machobroderskab med "arbejderavantgarde". De socialistiske feminister var for korpoaffektivt investeret i vores flugt fra reproduktion og omsorgsarbejde, som symbolsk identificeredes med vores mødres undertrykkelse. Hertil kom så makroøkonomiske omkalfatringer af den transnationale kapitalisme og dens arbejdsmarkeder (som den danske tekstilindustri's exit til Asien) og desuden den måde, den teknologiske udvikling genererede markante skift i, hvilke industrier der var bærende for det kapitalistiske samfund. De mandlige typografer's arbejdskampe og fagets døds kamp i 1970'erne viser, at også den "arbejderavantgarde", som den mandsdominerede venstrefløj satsede på, var under stærk forandring dengang. Datidens venstrefløjdiskussioner blev hurtigt forældede allerede på grund af disse samfundsmæssige udviklinger.

Retrospektivt betragtet træder dette samspil af samfundsmæssige og politiske kræfter og omstændigheder frem som det, der efterlod det socialistisk-feministiske projekt, som Rødstrømpebevægelsen igangsatte i 1970'erne, ufærdigt. At nå til denne forståelse har for mig krævet ikke kun den anti-autoritære feministiske kritik af den patriarkalske venstrefløj, som jeg og mine socialistisk-feministiske venner kunne mønstre allerede i 1970'erne, men også en postsocialistisk¹ re-analyse af både den marxistiske og den bredere socialistiske tænkning's overordnede fiksering på en problematisk kolonial ontologi, hvor Vestens industriarbejdere altid var tiltænkt den centrale rolle som "avantgarde" i klassekampen (Lykke 2018; 2020).

Desuden har det krævet en retænkning af femininitet, omsorg og reproduktion med udgangspunkt i muligheden for at se dem fra en non-normativ, modstandsparat queerfemme-inistisk² position.

“Lavendeltruslen”

Hvad angår spørgsmålet om, hvorfor konflikten mellem Rødstrømpebevægelsen og Lesbisk Bevægelse kom til at fremstå som en modsætning mellem heteroseksuelle og lesbiske snarere end som en friktion mellem to bevægelser med delvist forskellige mål, trækker jeg på Karin Cohr Lützens analyse af det, som den nord-amerikanske kvindesagsforkæmper Betty Friedan kaldte “the lavender menace” (Lützen, 278), “lavendeltruslen”. “The lavender menace” hentyder til den ‘trussel’, som synlig og markeret lesbisk tilstedeværelse i bevægelser for kvindelig ligestilling med mænd ifølge Friedan og andre borgerlige feminister udgjorde ved at associere feminisme med lesbianisme. Disse borgerlige feminister lod sig ifølge Lützen påvirke af det omgivende samfunds lesbofobi, som konstruerede lesbiske som mandhaftige kvinder, der var opslugt af et perverst had til mænd. På et plan var Rødstrømpebevægelsen rundet af en anden og mere radikal socialistisk feminisme end Friedans borgerlige ligestillingsfeminisme, der arbejdede for forandringer inden for det bestående samfund. Men som det fremgår af både Ipsens og Vasbos analyser, gjorde lesbofobe projektioner sig også gældende i Rødstrømpebevægelsen og på venstrefløjen mere generelt. Begge deres bøger beskriver, hvordan de lesbiske bliver bebrejdet, at de er for “dominerende” og “ekskluderende” (Vasbo, s. 337, 375-378; Ipsen, 278-280, 439).

Et vidnesbyrd i denne sammenhæng er en ikonisk samtidig artikel fra venstrefløjstidsskriftet *Hug!*, genudgivet i bogen *Det kønsliv, den politik. En antologi om mændene, kvinderne og børnene* (Clausen). Her analyserer to af 1970’ernes offentligt profilerede og selvproklamerede “heteroseksuelle” feminister, Susanne Giese og Jette Lundbo Levy, under titlen “Om modsætninger i kvindebevægelsen” deres oplevelser af at føle sig ekskluderet af de lesbiske på et dansegulv til en stor kvindefest i KB-hallen i 1970’erne (s. 108-111). Giese og Levy reflekterer på den ene side ærligt selvransagende over, at det, at de til sidst ender med forvirrede og frustrerede at forlade festen, nok må ses som et resultat af “skræk for at definere os selv som lesbiske” (s. 109). På den anden side fremstår selvransagelsen som halvhjertet, når artiklen nærlæses. For eksempel er der et sigende *Freudian slip* i omtalen af heteroseksuelle og lesbiske. Hvor de heteroseksuelle konsekvent benævnes “kvinder”, reduceres de lesbiske flere gange i artiklen til “piger” til trods for tidens markante feministiske opgør med terminologier, der på denne måde infantiliserer kvinder. Denne infantilisering sker blandt andet, når Giese og Levy beskriver begivenhederne på dansegulvet, hvor “de lesbiske piger” danner en “tæt varm midte”, mens de heteroseksuelle (“os andre”) må blive i “en mere usikker og mindre kropslig omkreds” – en opdeling som forstærkes af, at der spilles en sang om heteroseksuelle kvinders udnyttelse af lesbiske, af Giese og Levy beskrevet som en “sang der handler om en heteroseksuel kvinde, der har et forhold for en aften eller en dag til en lesbisk pige” (s. 108, mine understregninger).

Ud over at de lesbiske gøres pubertære og infantile gennem modstillingen pige/kvinde, bevæger Giese og Levy sig også ud i en vild psykoanalyse af de dansende lesbiske. Denne del af artiklen reproducerer en-til-en samfundets klicheer om lesbiske som forbitrede mandehadende stakler. En dengang ofte sunget kvindesang om kvindesammenhold og -solidaritet, "Kvinder kom her", hvis omkvæd "kvinder er stærke" bliver råbt i kor og med en løftet knytnæve, som matcher knytnæven, der dengang fandtes i Rødstrømpe tegnet, bliver af Giese og Levy fortolket som fremført unødigt aggressivt af de dansende lesbiske ("som om råbet var en opfordring til vold", s. 109) og på en forbitret måde, der får det til "at lyde ikke bare som en opdagelse af egen styrke, men også [som] et individuelt nødskrig" (s. 109). Selv om Giese og Levy, samtidig med at de begiver sig ud i disse klicheer, vedkender sig deres "skræk" for egne lesbiske tendenser affødt af det, at "vi den aften igen havde fået en helt konkret oplevelse af, at vi følte os tiltrukket af kvinder" (s. 110), så konstruerer de to forfattere i lange passager af artiklen sig selv som ofre for dominans og voldsudøvelse fra de lesbiskes side. Ligeledes understreger de, at den dominans, som de pådutter de dansende lesbiske, gør deres "angst for at de lesbiske skal dominere [Rødstrømpe]bevægelsen for meget" og "for at de skal skræmme den jævne, fordomsfulde kvinde fra at gå ind i bevægelsen" "velbegrundet"; den legitimerer for de to forfattere, at de "føler sig forpligtet til at kæmpe imod lesbisk bevægelses indhold" (s. 110).

Giese og Levys kliche-prægede diskurs og helt uproportionerede udskældning og udskamning af de dansende lesbiske er bemærkelsesværdig og vidner om halvhjertetheden i den selvransagelse, som artiklen også udtrykker. Mod slutningen af artiklen besinder de to forfattere sig dog noget og skriver, at det virker absurd også på dem selv, når de gør Lesbisk Bevægelse til "hovedfjenden" (s. 110). For hvordan kan de kvinder, hvis dansende cirkel de to forfattere så gerne vil være en del af, og der omfatter kvinder, som de indtil nu har været venner med, fra det ene øjeblik til det andet komme til at fremstå som "hovedfjenden" i den socialistisk-feministiske kamp?

For mig var der ingen uforenelige modsætninger på færde i forholdet mellem Rødstrømpebevægelsen og Lesbisk Bevægelse. Jeg forenede tværtimod uden problemer at være medlem og aktivist i begge bevægelser. Til gengæld så jeg lige som Vasbo friktioner mellem en bevægelse, der ønskede at være massemobiliserende (Rødstrømpebevægelsen), og en bevægelse med fokus på at afprøve radikale livstils eksperimenter (Lesbisk Bevægelse) (s. 341). Når denne friktion røg ud af proportioner, som Giese og Levys artikel eksemplificerer, ser jeg det som et vidnesbyrd om den måde, som det omgivende samfunds misogyni og lesbofobi gjorde sig gældende som en korpoaffektiv undertone under de ideologiske diskussioner om politiske forskelle og ligheder mellem de to bevægelser. Det, der gjorde det svært "at gå hele vejen", var i min optik de kun halvhjertede opgør, som Giese og Levys artikel illustrerer.

Figuration og forandring

I lighed med den britiske feminist Clare Hemmings mener jeg, at det er vigtigt at undgå at fortælle feminismernes historie som forsimplede fremskridts- eller forfaldsfortællinger. Med figurationsbegrebet som ramme har jeg derfor i stedet prøvet at betragte historien om 1970'er-feminismen på en mere plastisk og nuanceret måde, hvor forandringskraft, åbninger og normbrud så vel som friktioner, lukninger og politiske blindgyder har været sat i fokus. Når jeg ser på de normbrud, som de åbnende øjeblikke afstedkom, er jeg dog ikke i tvivl om den forandringskraft, de både skabte og byggede på. Normbruddene var ganske vist ikke entydige og lod sig, som jeg har fremanalyseret det ved også at fokusere på friktioner, ikke samle til ét uniformt politisk program. Både Rødstrømpebevægelsen og Lesbisk Bevægelse var i øvrigt også, deres uenigheder til trods, rørende enige om, at de *ikke* ville skabe et parti med et defineret og afgrænset program, men forblive bevægelser med en åben og fleksibel dagsorden. Min partner og jeg foreslog dannelse af et feministisk parti (Bryld og Lykke), men den ide slog ikke an. Til gengæld samlede den spontant normkritiske og normbrydende tilgang til alle aspekter af patriarkalsk undertrykkelse og den ide, at det var befriende i praksis at dele sin normkritik og sine normbrud med andre kvinder, sig til en bølge af forandring, der med basisgruppen som model spredte sig ud over samfundet som ringe i vandet. Som kønsforskeren Drude Dahlerup dybtgående har diskuteret det i sit tobindsværk om den danske Rødstrømpebevægelse, ændrede kønsnormerne sig afgørende i det danske samfund i kølvandet på 1970'ernes feministiske bevægelser. Min konklusion på det tilbageblik, jeg har givet i artiklen, går i samme retning. Selv om 1970'er-feminismen efterlod meget ufærdigt, så satte den ikke desto mindre nogle bevægelser i gang, som fik gennemslagskraft i forhold til at nedbryde patriarkalske magtstrukturer og skabe nye queer rum for at eksperimentere med køn og seksualitet. Feminister i min generation, der havde svoret, at vi ikke ville finde os i at leve vore mødres undertrykte liv, fik muligheder for at gøre noget nyt og gjorde det.

Noter

- 1 Post-socialisme er, som jeg bruger begrebet her, inspireret af to nordamerikanske forskere, Neda Atanasoski og Kalindi Vora. De har løftet begrebet ud af dets specifikke historiske og geopolitiske kontekst, relateret til Berlinmurens fald i 1989 og Sovjetimperiets i 1991. I stedet bruger de betegnelsen bredt om de mangeartede sociale bevægelser, som siden det 19. århundrede under paraplybegrebet "socialisme" har markeret sig i protest mod det koloniale-kapitalistiske systems undertrykkende og ulighedsskabende strukturer. Samtidig markerer de to forskere med begrebet en utvetydig distancering fra de autoritært-udemokratiske, patriarkalske og imperiale versioner af kommunistisk socialisme, som prægede det 20. århundredes historiske revolutioner i Rusland og Kina.
- 2 *Queerfemme-inisme* er en gren af feminismen, som har markeret sig i de senere år (Dahl 2012, 2014; Gómez-Barris; Fuchs; Hoskin; Lykke forthcoming 2025). Den er engageret i non-normative femininiteter, der – i intersektion med andre sociale kategoriseringer som racialisering, klasse, dis/abilitet, seksualitet, geopolitisk lokalisering – kan bebo en mangfoldighed af forskelligt kønnede kroppe.

Litteraturliste

- Adrian, Stine, Lea Skewes, Rosi Braidotti og Nina Lykke (2021): "The Long March Through the Patriarchal Institutions – A Dialogue Between Rosi Braidotti and Nina Lykke", interview af Stine Adrian and Lea Skewes, i *Feminist Encounters. A Journal of Critical Studies in Culture and Politics* 5.2, s. 1-12. doi.org/10.20897/femenc/11156.
- Ahmed, Sara (2023): *The Feminist Killjoy Handbook*, London og New York: Penguin Books.
- Atanasoski, Neda og Kalindi Vora (2017): "Introduction: Postsocialist Politics and the End of Revolution", i *Social Identities* 24.2, s. 139–54.
- Braidotti, Rosi (1994): *Nomadic Subjects: Embodiment and Sexual Difference in Contemporary Feminist Theory*, New York: Columbia University Press.
- Braidotti, Rosi (2002): *Metamorphoses: Towards a Materialist Theory of Becoming*, Cambridge: Polity Press.
- Bryld, Mette og Nina Lykke (1980): *Bryd! Om kvindelighed og feminisme*, København: Kvindetryk.
- Clausen, Claus (red.) (1980): *Det kønsliv – den politik. En antologi om kvinderne, mændene og børnene*, København: HUG/Tiderne Skifter.
- Dahl, Ulrika (2012): "Turning like a Femme: Figuring Critical Femininity Studies", i *NORA: Nordic Journal of Feminist and Gender Research* 20.1, s. 57–64.
- Dahl, Ulrika (2014): *Skamgrepp: Femme-inistiska essäer*, Stockholm: Leopard.
- Dahlerup, Drude (1998): *Rødstrømperne. Den danske Rødstrømpebevægelses udvikling, nytænkning og gennemslag 1970-1985*, bind 1 og 2, København: Gyldendal.
- Enke, Anne (2007): *Finding the Movement. Sexuality, Contested Space, and Feminist Activism*, Durham, NC: Duke University Press.
- Federici, Silvia (2004): *Caliban and the Witch. Women, the Body and Primitive Accumulation*, Williamsburg, Brooklyn, NY: Autonomedia.
- Friedan, Betty (1963): *The Feminine Mystique*, New York, NY: Norton.
- Fuchs, Sabine (red.) (2020): *Femme/Butch. Dynamiken von Gender und Begehren*, Berlin: Querverlag.
- Giese, Suzanne og Jette Lundbo Levy (1980): "Om modsætninger i kvindebevægelsen", i Claus Clausen (red.): *Det kønsliv, den politik. En antologi om kvinderne, mændene og børnene*, København: HUG/Tiderne Skifter, s. 108-111.
- Gómez-Barris, Marcarena (2017): *The Extractive Zone: Social Ecologies and Decolonial Perspectives*, Durham, NC, og London: Duke University Press.
- Haraway, Donna (1992): "The Promises of Monsters: A Regenerative Politics for Inappropriate/d Others", i Lawrence Grossberg, Cary Nelson og Paula A. Treichler (red.): *Cultural Studies*, New York, NY, og London: Routledge, s. 295–337.
- Hemmings, Clare (2011): *Why Stories Matter. The Political Grammar of Feminist Theory*, Durham, NC, og London: Duke University Press.
- Holten, Emma (2024): *Underskud. Om værdien af omsorg*, København: Politikens forlag.
- Hoskin, Rhea Ashley (2022): *Feminizing Theory: Making Space for Femme Theory*, New York, NY: Routledge.
- Ipsen, Pernille (2020): *Et åbent øjeblik: Da mine mødre gjorde noget nyt*, København: Gyldendal.
- Lützen, Karin Cohn (2024): *Hvad hjertet begærer. Kvinders kærlighed til kvinder i 200 år*, København: Gyldendal.
- Lykke, Nina (2008): *Kønssforskning. En guide til feministisk teori, metodologi og skrift*, København: Samfundslitteratur.
- Lykke, Nina (2018): "Rethinking socialist and Marxist Legacies in Feminist Imaginaries of Protest

from Postsocialist Perspectives”, i *Social Identities, Journal for the Study of Race, Nation and Culture* 24.2, s. 173-188: <http://doi.org/10.1080/13504630.2017.1321714>

Lykke, Nina (2020): “Transversal Dialogues on Intersectionality, Socialist Feminism, and Epistemologies of Ignorance”, *NORA – Nordic Journal of Feminist and Gender Research* 28.3, s. 197-210, <https://doi.org/10.1080/08038740.2019.1708786>

Lykke, Nina (forthcoming 2025): “Figuring Femme: Between Critical Posthumanism and Queer Femme-inism”, i *On the Importance of Femininities, Special Issue, Journal of Femininities*, Leiden: Brill, s. 1-31.

Mies, Maria (1999): *Patriarchy and Accumulation on a World Scale: Women in the International Division of Labour*, London: Zed Books.

New York Redstockings (1971): “Rødstrømpe-Manifest”, i Karen Syberg, Janne Giese, Vibeke Vasbo og Suzanne Giese: *Søsterskab*, København: Rhodos, s. 256-258.

Radicallesbians (1970): “The Woman Identified Woman, Radicallesbians”. Know Inc, Pittsburgh, PA, <https://repository.duke.edu/dc/wlmpc/wlmms01011>, tilgået 28. august 2024.

Syberg, Karen, Janne Giese, Vibeke Vasbo og Suzanne Giese (1972): *Søsterskab*, København: Rhodos

Thiele, Kathrin (2021): “Figuration and/as Critique in Relational Matters”, i Annika Haas, Maximilian Haas, Hanna Magauer og Dennis Pohl (red.): *How to Relate: Wissen der Künste und relationale Praktiken/Knowledge, Art, Practices*, Bielefeld: Transcript Verlag, s. 229–43.

Vasbo, Vibeke (2022): *Denne gang går vi hele vejen. Kvindepolitiske erindringer*, Sorø: Café Monde.